

Рецензия на дисертацията на Димитър Ганев

“Политически и институционални фактори в процеса на изготвяне и приемане на българската Конституция (1990-1991)”

предадена за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по специалност политология , шифър 05.11.02

Доцент д-р Даниел Смилов

Дисертацията отговаря на една минималистична интерпретация на критериите за присъждане на степен „доктор“, макар и да има множество слабости. Тези слабости трябва задължително да бъдат отстранени, ако се мисли за публикуването на текста в научен труд. Кандидатът Димитър Ганев е способен и талантлив млад учен и определено има възможности да подобри текста, така че той да се превърне в принос към политологичната наука.

Дисертацията съдържа четири глави, увод и заключение, като отговаря на академичните изисквания за структура, език и коректност на цитиранията. Текстът е 199 страници – останалото са библиография и анекси, съдържащи списъци с участници във ВНС, Проект за Конституция и сравнителна таблица на окончателно приетия текст на Конституцията и проектната версия. В първа глава авторът описва периода на „перестройката“ – началото на трансформацията – в Източна Европа и в частност у нас. Проследени са събитията преди и около падането на комунистическите режими, като са подчертани различията между характера на революциите в различните държави. Използвани са материали от произведенията на историци и политолози, които са предлагали подобен преглед. Авторът не влиза в дебат с дадени тези, нито предлага своя, различна от тях. Целта е по-скоро да се опише контекста, в който се случва изработването на Конституцията от 1991 г..

Глава втора е посветена на Кръглата маса. Направен е обзор на кръглите маси в Източна Европа страна по страна. След това българският вариант е представен подробно с оглед на структура, участници и краен продукт. Най-ценната с оглед научната задача част от главата е посветена на договореностите, които след това влизат и в текста на Конституцията, като забраната на етнически партии и др.

В третата глава е разгледана дейността на Великото народно събрание при изработването на Конституцията от 1991 г. Направен е кратък обзор на историята на тази институция у нас. Обсъдени са дебатите по приемането на отделни текстове, като анализът е структуриран по главите на Конституцията.

Глава четвърта е наречена малко парадоксално по същия начин, както и дисертацията като цяло. В нея до голяма степен се повтаря анализа от глава трета, като се прави отново преглед на окончателния текст на Конституцията глава по глава. Ако вземем за пример анализа на съдебната система (стр. 188-189), авторът описва окончателния текст, описва отново дебатите по него и различните тези, както и възможната логика за неговото приемане. Изводът:

„И двата основни политически субекта виждат по различни причини съдебната система като определен гарант. От една страна, за БСП, силната и независима от политическата власт съдебна система е застраховка, че няма да се стигне до репресия спрямо номенклатурата. От друга страна, СДС съзира в една реформирана съдебна система гарант за демократичния и правов ред в България, както и гаранция за съдебен натиск от страна на управляващите към този момент. Крайният резултат от този неизразен пряко консенсус между основните две политически формации, участващи на Кръглата маса и в VII-то Велико народно събрание е, че съдебната система в действителност формално разполага с огромна степен не независимост. Нещо повече, българската прокуратура и по-специално главният прокурор има фактически безгранична власт в структурата на прокуратурата като цяло. Институционално заложен проблем, който дава своите резултати и до днес.“

По-долу обобщавам силните и слабите страни на дисертационния труд, като си позволявам и определени препоръки за бъдеща работа по него:

- 1) Темата е интересна и по нея не е писано много от страна на политолози. Политологическите анализи на Конституцията от 1991 г. на български език не са изобилни и от тази гледна точка дисертацията се разполага в сравнително не наситена с текстове ниша;
- 2) Заглавието съдържа „политически и институционални фактори“. За съжаление в текста не е обяснена разликата между тези две категории, от които първата по принцип съдържа и втората. Авторът приема за институционални фактори Кръглата маса и ВНС. „Политическите“ фактори са грубо разделени на вътрешни и външни, но никъде не е заявено ясно кои са те. Дали става дума за партиите, политиците, интелектуалци и журналисти, политическата култура, чуждестранни експерти, академичната общност, влияние на други държави/политически традиции, историческото ни наследство в конституционното изработване... – не става ясно. Това е много сериозен дефект, защото на практика не е ясно каква теза доказва авторът. Кой фактор приемането на коя част на Конституцията предопределя? Всичките ли имат еднакво влияние по отношение на целия текст? Как може да се докаже влиянието на един фактор, за сметка на друг? Всички тези въпроси остават неотговорени и намаляват значително стойността на анализа. На практика наративът представлява описание на случилото се на Кръглата маса и във ВНС, без да са изведени ясни тези за общата логика на процеса на създаване;
- 3) Методологията на автора, с която се проследява влиянието на факторите, в този смисъл остава неясна и незащитена. Може да се предполага, че г-н Ганев търси а) точките на политическо съгласие по определени текстове; б) основанията, поради които основните партии са достигнали до такова съгласие. Пак тук не е ясно кои са „политическите фактори“ – дали самите партии или основанията за позициите им? Липсата на рефлексия по тази тема прави и основната амбиция на дисертацията незащитима;
- 4) В началото са изведени множество задачи (хипотези?), които авторът се заема да изпълни. Цитирам ги в пълнота, защото тук е заложена логиката на анализа в целия текст:

„- Предпоставките за разпадането на комунистическия режим в България са както външни, така и вътрешни. Има ли отношение опитите за реформиране на социалистическата система от Москва, недоволството в страните от Централна и Източна Европа за краха на социализма в България и за започналия процес на конституционна реформа веднага след това?

- Политическите и икономически проблеми на страната ни също са съществен фактор за крайния резултат. Имат ли роля последните няколко години от управлението на Тодор Живков за структурирането на българския политически живот след демократичните промени?

- Кръглата маса в България е привнесен институционален модел от другите източноевропейски държави. Но има ли българската Кръгла маса своите специфики?

- Предметът на обсъждане на кръглите маси в държавите от Централна и Източна Европа е различен. Участниците на Кръглата маса взимат решение за свикване на Велико народно събрание и изготвяне на нова конституция. Има ли този форум принос към окончателните конституционни текстове от 1991 г.?

- България тръгва по собствен, специфичен път на преход. Избраният от нас модел е бързо приемане на нов основен закон, който да формира политическата система и да даде рамка на изграждащите се обществени отношения в демократична среда. Унгарският модел е обратен на българския. Унгарците направиха необходимите частични промени в старата си конституция и създадоха нова чак през 2011 г., когато обществените отношения бяха вече формирани, а проблемът със собствеността беше решен. Защо България избира този модел и какви са предимствата и недостатъците му, погледнато от днешна гледна точка?

- Днес гледаме на приемането на българската конституция от 1991 г. като на логична стъпка, предвид трансформацията която претърпява страната ни от една политическа и икономическа система в друга. Но предопределен ли е пътят по който България поема след оставката на Тодор Живков, а именно към бързото приемане на нова конституция?

- Има ли предварително начертан сценарий за пътя по изготвяне и приемане на българската конституция от 1991 г. или новият ни основен закон е следствие от хаотичен и стихийен политически процес?

- В дебатите както на Кръглата маса, така и в VII-то Велико народно събрание, преговорите се водят между представители на определени политически субекти. В конституционния дебат има ли предварително начертана партийна линия, която се следва неотклонно от представителите ѝ, или в изготвянето на конституционните текстове значение имат и чисто индивидуалните позиции на отделни политици?

- Можем ли да говорим за неформален процес по изготвяне на българската конституция, който далеч надхвърля периода на съществуване на VII-то Велико народно събрание?

- Влизането в сила на четвъртата българска конституция е факт само година и половина след оставката на генералния секретар на Българската комунистическа партия Тодор Живков. Има ли отражение тоталитарното минало върху духа, структурата и конкретните текстове на основния ни закон?

- Целта на една конституция е да формира институционално устройство на една държава за години, а понякога и за десетилетия напред. В този смисъл, в процеса на изготвяне на българския основен има ли чисто конюнктурни политически интереси, които съответстват единствено на тогавашната политическа ситуация, но в крайна сметка се залагат в четвъртата българска конституция?

За съжаление, читателят не получава строг анализ и краен отговор на повечето от тези въпроси. Например, макар че последните години от управлението на Живков и икономическите проблеми през тях са описани, не става ясно дали, как и колко те са повлияли на процеса на създаване на Конституцията. Тоталитарното влияние не е систематично изведено, нито е направен опит да се оцени тежестта му, сравнена с тази на други фактори. Някои от тезите са самоочевидни и едва ли си заслужават усилията: че факторите са „вътрешни“ и „външни“, например. Особено ако не се направи опит да се оцени относителната тежест на едните или другите, или поне да се дефинират. Също така да се пита има ли специфички българският модел на Кръгла маса или има ли влияние върху ВНС е също близо до очевидното. Същевременно, въпроси, които са интересни – дали партийната линия се отстоява винаги – не получават в текста систематичен отговор и накрая не е съвсем ясно какво мисли авторът по тях (да не говорим как го доказва).

- 5) Основният извод, че приемането на конституцията е „процес“, изглежда също самоочевиден, макар авторът тук да има аргумент. Той твърди, че конституционният текст е резултат на събития, започнали много преди неговото приемане. Докато връзката между Кръглата маса и ВНС е прокарана в глави три и четири, остава неясна връзката с глава първа: какво е влиянието върху текста на Конституцията на „перестройката“? Питането е интересно и легитимно, но отговорът му остава неопределен, както и методологията за достигането му.

- 6) Повторението на анализа в глава три и четири беше вече споменато като слабост. Читателят се надява в глава IV да открие концептуален анализ на „факторите“ и системно изследване на тяхното влияние. Уви, това не се случва.
- 7) Липсва заключение, което да обобщи систематично какви са отговорите и резултатите от поставените в началото задачи. В заключението научаваме, че перестройката има значение върху последващите процеси заради икономическите проблеми, липсата на силно дисидентство и реформаторския потенциал на БКП. Също така авторът заявява, че процесът на създаване на Конституцията е хаотичен, без предварителен план от страна на политическите субекти. Решението за ВНС е до голяма степен случайно. Споменат е западно-европейският опит като фактор. За съжаление, тези заключения не следват еднозначно от анализа в предходните глави. Западно европейският опит пък почти не се споменава в тях, като авторът прави уговорка, че няма да влиза в сравнително-правен анализ.

На фона на тези критични бележки общият ми извод е, че дисертацията е интересен опит на млад учен да навлезе в не-добре изследвана сфера. Поради оригиналността на начинанието бих подкрепил присъждането на титлата доктор, в случай на успешна защита и адекватни отговори на отправените критики. При всички случаи тези критики трябва да бъдат взети под внимание при трансформиране на дисертацията в публикация.